

Cmentarz, o którym nikt nie chce pamiętać

Pierwsze wzmianki o Lasku Duchownym w Radeczniczy (bo tam zlokalizowany jest cmentarz, o którym piszę poniżej) pochodzą z 1905 roku, nazywany był wówczas zagajnikiem porośłym starymi bukami i drzewami lipowymi, a w jego obrębie znajdowało się sześć drewnianych kaplic.¹ Kiedy został założony nie wiadomo, zapewne był już wiekowy gdy wraz z kościołem i klasztorem został przejęty na skutek rozporządzenia władz zaborczych przez duchowieństwo prawosławne po wcześniejszym usunięciu stąd polskiego duchowieństwa (Ojców Bernardynów przebywających w Radeczniczy od 1671 roku).²

Z czasem dla zagajnika przyjęła się funkcjonująca do dziś nazwa - Duchowny Gaj. W jego obrębie zlokalizowano cmentarz prawosławny (na którym w miarę upływu lat dokonano pochówków żołnierzy z czasów I wojny światowej, ludności katolickiej oraz pacjentów miejscowego Szpitala Psychiatrycznego). Kiedy dokonano pierwszego pochówki, nie wiadomo, możemy jednak przyjąć z całą pewnością iż zdarzenie to miało miejsce po roku 1869. Jeden z zachowanych do dziś nagrobków (pierwotnie w obrębie cmentarza znajdowało się ich ponad 80)³ nosi datę 26 grudnia 1869 i zawiera pochówek zmarłego w wieku 41 lat *Густина Горбятюка*. Kolejny z zachowanych pochodzi z roku 1905, jednak na skutek zatarcia, czy celowego usunięcia epitafium nie można odczytać nazwiska zmarłego. Oprócz wymienionych znajduje się także kilka porozbijanych nagrobków, przy których ktoś w Święto Zmarłych przypadające na początku listopada zapala znicze, na co wskazują zachowane lampki, stojące na owych rozbitych nagrobkach, a także pod niektórymi z drzew. Powstaje w tym miejscu pytanie - kim są ci, którzy pamiętają o zmarłych. Prawdopodobnie to ich potomkowie, albo najbliżsi sąsiedzi, w rodzinach których z pokolenia na pokolenie przekazywane są informacje o miejscu pochówku. Nie wiadomo z jakich miejscowości znajdujących się w obrębie administracyjnych granic gminy pochodzili zmarli, i skąd pochodzą ci, co kultywują pamięć o nich - wg. danych z 1906 roku w poszczególnych miejscowościach na terenie gminy zamieszkiwała następująca ilość prawosławnych:⁴

nazwa wsi	ilość osób
Latyczyn	10
Zaporze	1
Chłopków	16
Radecznicza	2
Podlesie	6
Gorajec	73
Czarnystok	269
Trzęsiny	43

wynika stąd wniosek iż najbardziej "prawosławnymi" wioskami w omawianym okresie były: Czarnystok, Gorajec i Trzęsiny, prawdopodobnie zatem z tych miejscowości pochodzą ci, którzy do dziś pamiętają o znajdujących się tutaj pochówkach.

1 *Otkrytie v s. Rodečnicje ženskago monastyrja*, Pamiatnaja Knizka Ljublinskoj Gubernii. Ljublin 1903 s. 123 - 136

2 A. Bartosz, *Radecznicza*. Zamość s. 8 - 9 .

3 R. Smoter Grzeszkiewicz, S. Rozwar Zybała, *Prawosławni i grekokatolicy na terenie gminy Radecznicza* (maszynopis. s. 10).

4 Archiwum Państwowe w Zamościu, Akta Gminy Radecznicza, *Вѣдомость о положеніи дѣла православія православія въ возсоединенныхъ приходахъ гмины Радечница Замотскаво уѣзда Люблинској губерніи за I полугодіе 1906 года. № 2588, январь 30 дня 1906 г. Радечница*.

Na tym cmentarzu pochowano też nieznaną liczbę oficerów rosyjskich poległych podczas walk frontowych na polach Radecknicy, Podlesia i Zaporza w 1914 i 1915 roku, natomiast pochówki żołnierzy podlegających ich dowództwu znajdują się na cmentarzu wojennym z 1915 roku zlokalizowanym w Zaporzu.⁵ Z pochówków ludności katolickiej (w tym miejscu należy zaznaczyć że *aby być pochowanym na tym cmentarzu trzeba było być zasłużonym dla środowiska lub związanym z klasztorem*)⁶ zachowały się do dziś nagrobki:

- zmarłego 23 maja 1938 roku w wieku 16 lat ucznia ówczesnego Kolegium Serafickiego⁷ Tadzia Wojewódki,
- Władysława Maciąga - zginął tragicznie w wieku 26 lat dnia 25 lipca 1944 roku,
- zamordowanych w 1945 roku żołnierzy KBW⁸ - Sękalskiego i Martyniaka- ich nagrobek zdobi napis o treści: *Tu spoczywają / ś. p/ Jan Sękalski/ z Miżyńca pow. Przemyśl/ żył lat 28/ z Kolegą/którzy zginęli śmiercią trag. [iczną]/ jako żołnierze KBW/ dn. 26. III. 1945 r./Proszę o modlitwę/*
- Zofii Sykały, długoletniej pracownicy klasztoru, zmarłej 17 września 1955 roku w wieku 63 lat,
- sióstr - Anny Kucharskiej (1896 - 1956), nauczycielki z miejscowej szkoły podstawowej,
- oraz Zenobii Kucharskiej (1891 - 1967) wieloletniej nauczycielki Szkoły Podstawowej w Radecknicy
- zmarłego w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku (...) Grasińskiego, pisarza gminnego, który poza pracą w Urzędzie Gminy dodatkowo sporządzał akty urodzin i zgonów w parafii Mokrelipie,
- Jana Zawiślaka (18. X. 1900 - 6. VIII. 1972), jego żony Pauliny Zawiślak (11. V. 1906 - 28. II. 1967) - podczas okupacji Zawiślakowie (Paulina ps. "Anka" – łączniczka, Jan walczył w oddziale "Podkowy", w plutonie "Osy") czynnie byli zaangażowani w działalność Ruchu Oporu
- Ryszarda Mariana Zawiślaka, s. Pauliny i Jana, zginął tragicznie 9 lipca 1945 roku - zdarzenie to opisał w swoich wspomnieniach ks. Józef Wacław Płonka tak: *zdarzył się przy tym tragiczny wypadek, który mimo wyszłych potem na jaw okoliczności wyjaśniających i łagodzących nazwać trzeba samobójstwem; na ganku budynku gimnazjalnego w tragicznych okolicznościach - obecność matki - rozbił sobie głowę granatem (głowa i prawa ręka do łokcia znikły całkowicie) R. Zawiślak uczeń gimnazjum lat 18 promowany do IV klasy.*⁹ Podobnie jak jego rodzice zaangażowany był w działalność konspiracyjną, m. in *odstaniał*

5 Obiekt założony został na gruncie państwowym o powierzchni 3.552 m² - obwiedziony jest wałem ziemnym o długości 256 m, szerokości 2 m i wysokości 0,5 m. Obszar cmentarza jest całkowicie zadrzewiony, znajdują się na nim 23 ziemne mogiły, w tym 21 mogił zbiorowych i 2 pojedyncze, ogółem mogiły zawierają 3. 762 pochówków, w tym 1672 Rosjan i 2090 Austriaków - stan ustalono na podstawie napisów na nagrobkach. W mogiłach zbiorowych chowano po 200 osób; nagrobki są bezimienne, podają jedynie ilość i przynależność do armii - ich jest 10. Przy wejściu na cmentarz znajduje się pomnik: statua Matki Bożej na kolumnie wysokości około 3 m i szerokości 0,5 m opartej na płycie kamiennej o wymiarach 1,0x1,0x0,2m. Statuę Matki Bożej znajdującą się na wspomnianym cmentarzu ufundowali w roku 1921 bracia Antoni, Jan i Teofil Olejarscy z Zaporza. Przez wiele lat cmentarzem opiekował się pracownik Urzędu Gminy - Józef Woźnica *moja opieka polegała na tym, że uporządkowałem teren cmentarza. Tam są drzewa - brzozy i lipy, te pozostawiłem, a resztę trawy kosilem...* Cmentarz wpisany jest do rejestru zabytków powiatu zamojskiego; opiekę prawną nad obiektem sprawuje Urząd Gminy w Radecknicy.

6 Anonimowa relacja z Radecknicy.

7 Otwarte zostało w Radecknicy staraniem O. Metodego Sikory 17 stycznia 1922 roku. Dyrektorem mianowano Leona Syroczyńskiego, emerytowanego prof. Politechniki Lwowskiej. W roku szkolnym 1923/1924 funkcjonowały cztery klasy, kierownikiem placówki został O. Jan Duklan Michnar. Przy Kolegium istniała biblioteka nauczycielska i uczniowska, gabinety: fizyczny, przyrodniczy i historyczno - geograficzny. W roku szkolnym 1937/1938 szkołę ukończyło 126 uczniów. Kolegium Serafickie funkcjonowało do 1939 roku, wg. ks. J. W. Płonka. *Wspomnienia z lat 1939 - 1946* (tekst dostępny na stronie internetowej: *Radecknica - obrazy z przeszłości*).

8 Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego, formacja wojskowa powołana w 1945 roku do zapewnienia porządku wewnętrznego i walki z podziemiem niepodległościowym (pozostałościami Armii Krajowej; jak wiemy działalność tej niepodległościowej organizacji pod nazwą II Inspektoratu Zamojskiego został reaktywowana w Radecknicy po wyzwoleniu) oraz zbrojnymi organizacjami ukraińskimi (Ukraińskiej Powstańczej Armii) i niemieckimi.

9 ks. J. W. Płonka. *Wspomnienia z lat 1939 - 1946* (tekst dostępny na stronie internetowej: *Radecknica - obrazy z przeszłości*).

zakrytego podczas okupacji wapnem orla widniejącego na frontonie schodów wiodących do kościoła św. Antoniego w Radecznicy.¹⁰

- Marii Głowali - wieloletniej kucharki w klasztorze,
- Antoniny Herety z Turobina (ur. 16. VIII. 1896 - zm. 8. VI. 1970), także wieloletniej pracownicy klasztoru.

W 1950 roku w Radecznicy powstał Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych; dyrektorami placówki byli między innymi: Jackowiak, Matras, Wartak, Galewski, Żołyński... Przy szpitalu funkcjonowała Rada Zakładowa. Ciężko chorymi opiekowały się Siostry Józefitki przybyłe do Radecznicy z Kluczkowic, było ich od 16 - 22. Ich imiona zakonne to : Sylwestra, Tytusa (zmarła w 1989 roku, pochowana jest na nowym cmentarzu radecznickim)¹¹, Kamila... Personel szpitala, oraz chorzy tytułowali je "siostry zakonne". Mieszkały w oddzielnym pawilonie.

W latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku przebywało w szpitalu wiele osób nieznanego pochodzenia, które przywożono z terenu całej Polski, z tego też okresu zachowało się na cmentarzu wiele bezimiennych krzyży oznakowanych jedynie nr. pacjenta zapisanym w szpitalnej dokumentacji oraz datą (rok) kiedy nastąpił zgon, np: 60/55. Rodziny, które poszukują zmarłych w tym okresie i pragną zidentyfikować pochówki korzystają z informacji zawartych w Księdze Ruchu Chorych, które to dane udostępniają władze szpitalne. Jest także kilka nagrobków (najstarszy pochodzi z roku 1952) zawierających informacje o zmarłych, jednak z uwagi na ochronę danych osobowych (w tym przypadku szczególną, bo osób psychicznie chorych) nie podają ich do wiadomości publicznej.

Tyle na temat cmentarza, obiektu ciekawego ze względu na kawałek ukrytej tutaj i dotychczas nie opisywanej lokalnej historii. Uznałam za stosowne nadać tytuł *"Cmentarz, o którym nikt nie chce pamiętać"*, bo rzeczywiście jest to bardzo zaniedbany i opuszczony obiekt, pytanie tylko, które zapewne pozostanie bez odpowiedzi: kto powinien zająć się jego uporządkowaniem, przywrócić go do rangi cmentarza, czy wreszcie zamieścić stosowną tablicę informacyjną przy wejściu.

Regina Smoter Grzeszkiewicz

¹⁰ Relacja Melchiora Batorskiego.

¹¹ Do lat osiemdziesiątych XX wieku zmarłych z Radecznicy chowano na cmentarzu parafialnym w Mokrymlipiu.